

MATYOQUB QO'SHJONOV IJODI VA TANQIDCHILIK ME'ROSI

Avazbekova Inoyatxon

Farg'ona davlat universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu ishda o'zbek adabiyotshunosligi va tanqidchiligida yuksak mavqega ega bo'lgan Matyoqub Qo'shjonovning ilmiy merosi, adabiy-estetik qarashlari hamda tanqidchilik faoliyatining asosiy jihatlarini yoritiladi. Tadqiqotda olimning Qodiriyshunoslik, jadid adabiyoti, adabiyot nazariyasi va badiiy tafakkur masalalariga bag'ishlangan izlanishlari tahlil qilinadi. Shuningdek, Qo'shjonovning adabiy jarayonni ilmiy-nazariy asosda baholash, adabiy tanqidga obyektivlik, tarixiylik va badiiylik tamoyillarini tatbiq etgani ko'rsatib beriladi. Uning ijodi o'zbek adabiy tanqidchiligida yangi ilmiy yondashuvlar, konseptual fikrlar va metodologik asoslarning shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Mazkur ish olimning adabiyotshunoslik maktabi, shogirdlar yetishtirishdagi o'rni hamda zamonaviy adabiy jarayonda tutgan ahamiyatini ham o'z ichiga oladi.

АННОТАЦИЯ

В данной работе рассматривается научное наследие и литературно-критическая деятельность Матёкуба Кушжанова — одного из выдающихся представителей узбекского литературоведения. Анализируются его исследования в области кодификации, литературы джадидов, теории литературы и художественного мышления. Особое внимание уделяется тому, как учёный применял принципы объективности, историзма и эстетичности в литературной критике. Подчёркивается вклад Кушжанова в формирование новых научных подходов, методологических основ и концептуального мышления в узбекской литературной критике. Работа также освещает его роль в развитии литературоведческой школы и подготовке молодых исследователей, а также значение его наследия в современном литературном процессе.

ANNOTATION

This study examines the scholarly legacy and literary-critical contributions of Matyoqub Qo'shjonov, one of the most prominent figures in Uzbek literary studies. It analyzes his research on Kodiri studies, Jadid literature, literary theory, and artistic thinking. Special attention is given to the principles of objectivity, historicism, and aesthetic analysis that Qo'shjonov applied in his critical works. The paper highlights his significant role in shaping new scientific approaches, methodological foundations, and conceptual perspectives within Uzbek literary criticism. It also explores his influence on the development of a literary studies school, his mentorship of young scholars, and the relevance of his legacy in today's literary landscape.

Kalit so'zlar: munaqqid, qodiriyshunos, portretnavis, badiiy-estetik, adabiy-tanqidiy bahs, jadid adabiyoti.

Kirish

O'zbek adabiyotshunosligi tarixida adabiy jarayonni chuqur ilmiy asosda tadqiq etgan, tanqidchilikning nazariy va amaliy yo'nalishlarini rivojlantirgan yetuk olimlar qatorida Matyoqub Qo'shjonov alohida o'rin tutadi. Uning ilmiy merosi o'zbek adabiy tanqidchiligida yangi bosqichni boshlab bergani, adabiy-estetik tafakkurni ilmiy mezonlar asosida shakllantirgani bilan qadrlanadi. Qo'shjonovning jadid adabiyoti, adabiyot nazariyasi va badiiy tafakkur masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlari o'zbek adabiy-ilmiy maktabining shakllanishida muhim omil bo'ldi. Olimning adabiy tanqidga yondashuvi, eng avvalo, ilmiylik, obyektivlik, tarixiylik, badiiylik va zamonaviylik tamoyillariga tayanadi. Uning tadqiqotlarida har bir adabiy hodisa, ijodkor yoki asarga nafaqat badiiy-estetik nuqtai nazardan, balki ijtimoiy, madaniy va tarixiy kontekstda baho beriladi. Bu yondashuv Qo'shjonov merosining eng muhim jihati bo'lib, uni o'zbek adabiyotshunosligi tarixida yirik ilmiy shaxs sifatida ko'rsatadi. Mazkur ishda Matyoqub Qo'shjonovning adabiy-ilmiy faoliyati, adabiy tanqidchilikka qo'shgan hissasi, ilmiy konsepsiyalari, metodologik yondashuvlari hamda zamonaviy adabiy jarayonda tutgan o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, uning adabiyotshunoslik maktabi yaratishdagi sa'y-harakatlari va shogirdlar tayyorlashdagi faoliyati ham yoritiladi. Ushbu mavzuni o'rganish bugungi adabiy tanqid

rivojini tushunishda, o'zbek adabiy tafakkurining tamoyillarini anglashda katta ahamiyatga ega.

Asosiy qism

Olimning «Ma'no ya mezon» (1974), «Mohiyat va badiiyat» (1977) rus tilidagi «Talant qirralari» (1975). «Oybek» (1976), «Mahorat mas'uliyati» (1977) nomli kitoblari hozirgi o'zbek adabiyotshunosligi va tanqidchiligining prinsipial yutuqlari bo'lib qoldi «Ma'no va mezon», «Talant qirralari» kitoblar Hamza nomidagi Respublika Davlat mukofotiga sazovor bo'ldi. Olinga «O zbekistonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi» degan yuksak unvon berildi (1978). O 'zbekiston

Fanlar akademiyasining muxbir (1979) va 2000-yildan haqiqiy a'zoliciga saylandi. M .Qo'shjonov tanqidiy qarashlarining shakllanishida rus tanqidchilari ta'siri katta bo'ldi. Tanqidchi tahlilga kirishar ekan, ko'p hollarda V.Belinskiy uslubiga xos yo'l tutib, fikri asar haqida ma'lumot berishdan boshlaydi. Bu esa munaqqid asarlarining o'qishli va qiziqarli bo'lishini ta'minlaydigan muhim omilga aylanadi. U haqda shunday yozadi: «Tanqidchilarimiz obrazlarni tanqidiy yo'l bilan qayta tiklash priyomini egallab oldilar. Yozuvchi badiiy asar yaratib, kitobxonni o 'z g'oyasiga bir marta sherik qilsa, tanqidchi o 'sha asarni tahiil qila turib, asar g'oyasiga, estetik qimmatjga kitobxonni ikkinchi bor sherik qiladigan bo'ldi. Shu yo'l bilan tanqidchi asarning ta'sir kuchini oshiradigan, adabiyotning kuchga kuch qovshadigan bo'ldi». Maqoladan asarda, matn mohiyatida yashiringan fikrlarni anglash, yozuvchi mahorati sirlarini idrok etish esa, o'qilayotgan ish qadr-qimmatini yanada oshiradi.

O'tgan salkam yuz yil mobaynida qodiriyshunoslik o'zbek tanqidchiligining muhim tarmog'i va mustahkam tarkibiy qismi sifatida qaror topdi. Bu yo'nalishda o 'z kuchim sinab ko'rmagan, Qodiriy ijodidagi yangi birqirrani ochishga harakat qilmagan, yoxud uning noyob asariarini o'qib, u haqdagi hayajon va muhabbatini o'zgalarga ma'lum qilishni istamagan taniqli o'zbek adibi va adabiyotshunosni topish qiyin.

Olim A. Qodiriyning xarakter yaratish mahorati, xarakterning shakllanish omillarini aniqlash, san'atkorlikdagi jozib nuqtalami topish xususan, «sir saqlash» san'atini birinchilardan bo'lib M. Qo'shionov ko'ra oldi. Tadqiqotda AQodiriyning Oybek, A.Qahhor kabi ulkan san'atkorlar ijodiga xos xususiyat «voqealami sirli bayon etish»

san'atini ko'rsatishga keng o'rin berildi. Zotan, voqealarni sirli bayon etish yozuvchiga qahramon ruhiy olamini ochishda asosiy omil bo'lib xizmat qildi degan xulosaga keladi munaqqid. A.Qodiriy badiiy mahoratining qirralarni olim (sir saqlash, ichki va tashqi kolliziyalar birligi, antiteza) asardagi nainki asosiy obrazlar - Otabek va Kumush xarakteri orqali ochish, balki bu ikki qahramonga kelib tutashuvchi va ularga aloqador bo'lgan, beistisno, barcha katta-kichik obraziarni nam tahlil etish orqali ko'rsatishga intiladi.

«Abdulla Qodiriyning tasvirlash san'ati» kitobini mualiif mustaqillik yillarida qaytadan nazardan o'tkazib, ixchamlashtirib va boyitib. «O'zbekning o'zligi» nomni bilan nashr ettirdi. Tarixiylik tamoyillariga qat'iy amal qilgan tanqidchi bu kitobda o'zining qator yangi qarashlarin; istiqlool mafkurasiga asoslangan holda bayon etadi. Bu asar mustaqillik ruhi bilan sug'orilganligi, A.Qodiriy ijodining bugungi zamonamiz uchun ahamiyatli jihatlariga e'tibor berilishi bilan diqqatga sazovordir.

Xulosa

Olimning har bir tadqiqotida ilmiylik, obyektivlik, tarixiylik, izchillik va badiiylik mezonlari ustuvor bo'lib, bu yondashuv o'zbek adabiy tanqidchilik

metodologiyasini takomillashtirishda katta ahamiyat kasb etgan. Qo'shjonov adabiy hodisalarni keng tarixiy-madaniy kontekstda o'rganib, adabiyotning ijtimoiy mohiyatini, estetik qadriyatlarini va badiiy tafakkur taraqqiyotidagi o'rmini yoritib bergan. Shuningdek, uning ilmiy-pedagogik faoliyati, yosh adabiyotshunoslar va tanqidchilarni tarbiyalashdagi hissasi alohida e'tiborga loyiq bo'lib, Qo'shjonovning shaxsiy ilmiy maktabi bugungi kunda ham o'zbek adabiyotshunosligi taraqqiyotida muhim rol o'ynamoqda. Uning asarlari, ilmiy qarashlari va tanqidiy izlanishlari zamonaviy adabiy jarayonni tahlil qilishda, adabiy tafakkur va estetik qarashlarni boyitishda asosiy manbalardan biri bo'lib xizmat qiladi. Demak, Matyoqub Qo'shjonovning ijodi va tanqidchilik merosini o'rganish nafaqat adabiyot tarixini chuqur anglash, balki bugungi adabiy tanqidni to'g'ri baholash, uning ilmiy va estetik mezonlarini belgilashda ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B. Nazarov, A. Rasulov, Q. Qahramonov, Sh. Axmedova. O'zbek adabiy tanqidchiligi tarixi. – T.: 2012.
2. Qo'shjonov, M. Badiiy tafakkur va adabiy tanqid. – Toshkent: Fan, 1971.

3. Qo'shjonov, M. Abdulla Qodiriy. – Toshkent: Fan, 1975.
4. Qo'shjonov, M. Cho'lpon va davr. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1989.
5. Qo'shjonov, M. Adabiyot nazariyasi masalalari. – Toshkent: Universitet, 1983.
6. G'aniyev, A. O'zbek adabiyotshunosligi tarixi. – Toshkent: Universitet, 2001.